

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ІЄРАРХІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКОЛЯРІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Тетяна Круцевич¹, Євгеній Імас¹, Оксана Марченко¹

¹ Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна, o.mar4enko17@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2018-03-26-35>

Анотація

Актуальність. У статті розглянуто різноманітні аспекти гендерної проблематики та гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. **Завдання роботи.** Вивчення гендерних відмінностей у структурі ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат різного віку та вплив психологічної статі на формування ієрархії ціннісних орієнтацій школярів. **Методи.** Для вивчення ієрархії ціннісних орієнтацій школярів та їх психологічного типу були використані методика М. Рокича, та тест-опитувальник Сандри Бем. У дослідженні взяли участь школярі 5–11 класів (564 особи). **Результати роботи.** Доведено, що у віковому аспекті між юнаками та дівчатами існують як спільні пріоритетні ціннісні орієнтації, так і досить суттєві розходження у виборі термінальних та інструментальних цінностей, що свідчить про вікову зміну пріоритетних якостей завдяки яким школярі досягають власної життєвої мети. Досліджено взаємозв'язок ієрархії термінальних та інструментальних цінностей з психологічною статтю школярів (фемінність, маскуліність і андрогінність). Виявлено суттєві відмінності у виборі власних пріоритетних цінностей між юнаками та дівчатами одного статевого ролівого типу. **Висновки.** Для формування стратегії залучення учнівської молоді до систематичних занять фізичною культурою, вивчаючи інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури, їх ставлення до рухової активності, не можна орієнтуватися тільки на один з показників біологічної чи психосоціальної системи, необхідно врахування не тільки фізіологічних, та морфо-функціональних особливостей школярів, але і весь комплекс біосоціальних ознак особистості, впроваджуючи гендерний підхід у процес шкільного фізичного виховання.

Ключові слова: школярі, юнаки, дівчата, гендерні відмінності, фізична культура, спорт, ціннісні орієнтації.

Татьяна Круцевич, Евгений Имас, Оксана Марченко. Гендерные различия иерархической структуры ценностных ориентаций школьников разных возрастных групп, которые занимаются и не занимаются спортом. Актуальность. В статье рассмотрены различные аспекты гендерной проблематики и гендерного подхода в физическом воспитании школьников. **Задачи работы.** Изучение гендерных различий в структуре ценностных ориентаций юношей и девушек разного возраста. **Методы.** Для изучения иерархии ценностных ориентаций школьников была использована методика М. Рокича, тест-просник С.Бем. В исследовании приняли участие школьники 5–11 классов. **Результаты работы.** Доказано, что в возрастном аспекте между юношами и девушками существуют как общие приоритетные ценностные ориентации, так и довольно существенные различия в выборе терминальных и инструментальных ценностей, что свидетельствует о возрастной смену приоритетных качеств благодаря которым школьники достигают своей жизненной цели. Исследована взаимосвязь психологического пола с иерархию терминальных и инструментальных ценностей школьников (феминность, маскулинность и андрогинность). Выведено различия в выборе собственных приоритетных ценностей между юношами и девушками одного полоролевого типа. **Выводы.** Для формирования стратегии привлечения молодежи к систематическим занятиям физической культурой, изучая интересы, мотивы, ценностные ориентации в сфере физической культуры, их отношение к двигательной активности, нельзя ориентироваться только на один из показателей биологической или психосоциальной системы, необходим учет не только физиологических, и морфо-функциональных особенностей школьников, но и весь комплекс биосоциальных признаков личности, внедряя гендерный подход в процесс школьного физического воспитания.

Ключевые слова: школьники, гендерные отличия, физическая культура, спорт, юноши, девушки, ценностные ориентации.

Tetyana Krutsevych, Yevgenij Imas, Oksana Marchenko. Gender differences of the hierarchical structure value findings of different age pupils. National university of physical education and sport of Ukraine. Actuality: This article contains reviews of various aspects of gender-related problems and gender-related approach to physical education of pupils. **Tasks of the Article.** The learning of the differences of hierarchical structure value findings of the different age youth. **Methods:** For examining the hierarchical structure value findings the method of M. Rockicha and questionnaires of S.Bem were used. Pupils of 5–10 forms took part in a researching.

Results of the Study. It is proved that age-related aspect between male and female as common foreground value findings does exist at the same time there are significant differences in selection of terminal and instrumental values. Thus, it is evidenced about age-related changes of foreground qualities thanks to which pupils are able to achieve their

goals. Psychological connection of sex in terminal and instrumental values hierarchy is also studied (femininity, masculinity, androgyny). Differences in selection of own foreground values between boys and girls are detected. **Conclusions.** Interests, reasons, value findings in the sphere of physical culture, pupils' attitude to motor-related activity should be studied, in order to shape strategy of attraction of youth to regular physical activity. Orientation to single mark of biological activity or psychosocial system can't be the only thing in creation early mentioned system. That is why accounting of physiological and motor-functional peculiarities of pupils beside the complex of biosocial attribute is needed. Thus, it is so important that the physical education process of pupils should include gender approach.

Key words: pupils, gender-related differences, physical culture, sport, girls, guys, value findings.

Вступ. Фізичне виховання, як навчальна дисципліна у загальноосвітніх навчальних закладах, ставить за мету не тільки вирішувати освітні, оздоровчі та виховні завдання, а й формувати ціннісне ставлення до здоров'я, здорового способу життя, виховуючи інтерес та потребу у руховій активності. Але, на жаль, на сьогоднішній день фізична культура помітно втрачає своє ціннісне значення серед сучасної молоді. Діти та підлітки віддають перевагу телебаченню та інтернету. Не дивлячись на те, що школа є навчальним закладом, який спрямовує свою діяльність на гармонійний розвиток дітей, Т. Ю. Круцевич [8], А. Г. Сухаревим [11] та іншими вченими зазначається зниження рухової активності школярів і, як наслідок – зниження рівня їх фізичного стану та підвищення рівня захворювань. Формування ціннісних орієнтацій в галузі фізичної культури можливо, перш за все, за умов орієнтації школяра на реалізацію своїх визначених, найбільш важливих особистісних потреб. Тільки при дотриманні цієї умови можливе формування ціннісного відношення, а в подальшому – гуманістичних і культурологічних ціннісних орієнтацій у досліджуваній сфері [4].

Незважаючи на те, що гендерна тематика відноситься до нової сфери наукового знання і дуже повільно охоплює академічне середовище, існує достатня кількість науково-педагогічної літератури, яка, з огляду на свою значущість, може бути використана нами як науковий фундамент сучасних досліджень у галузі проблеми, яка вивчається. Той факт, що чоловіки відрізняються від жінок не тільки за фізіологічними характеристиками, але і за низкою психологічних рис характеру, відомо на рівні буденної свідомості вже досить довгий час. На сьогодні в світовій практиці нараховується більш ніж 50 000 робіт, в яких автори констатують наявність статевих відмінностей у різноманітних сферах онтогенезу людини [5]. Таким чином, здійснюючи аналіз науково-педагогічної літератури, ми в своєму науковому пошуку спираємося як на надбання в галузі фізичної культури, педагогіки та психології в контексті організації освіти та виховання дітей, підлітків та молоді у процесі їхньої гендерної соціалізації, так і на сучасні гендерні теорії, що розкривають цілий комплекс проблем, пов'язаних із впровадженням гендерної рівності як у суспільстві взагалі, так і в молодіжному середовищі зокрема.

Під гендером розуміється соціальна стать людини. Гендер визначається як сукупність соціальних та культурних норм, які у суспільстві завдяки владі та домінуванню приписують виконувати людям у зв'язку з їхнім полом [3]. Термін «гендер» (gender) використовується у сучасних вітчизняних та західних гуманітарних дослідженнях для визначення статі як соціального терміну та явища на різницю від суто біологічної статі (sex). Стать (sex) є біологічною, а гендер – культурно-символічним визначенням статі [3].

Численні дослідження в області спорту стосуються в основному статевого диморфізму, вивчаючи прояви особливостей організму жінок при заняттях спортом і відмінності при оцінках спортивних досягнень чоловіків і жінок, як представників різної психологічної статі (М. Месснер, 2000; Л. Шахлина, 2006, 2010). Гендерні дослідження зарубіжних учених в галузі фізичної культури і спорту спрямовані на вирішення проблеми гендерної рівності та вивченню питання щодо впливу занять спортом на формування чоловічих та жіночих якостей особистості. [13, 14, 15, 16]. Однак, у наукових джерелах, які були нами досліджені, не знайдено фундаментальних праць, які б вивчали ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп у гендерному вимірі, що і обґрунтовує актуальність нашого наукового дослідження.

Наукова робота виконується в рамках теми, затвердженої Міністерством освіти і науки України: шифр 1.2 Ф. «Історичні та організаційно – методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» № 0117U002386 УДК 796.011.3 – 053.2 / - 53.7:159.922.7.

Мета дослідження – вивчити вікові та гендерні відмінності структури ієрархічної системи ціннісних орієнтацій школярів.

Матеріал і методи дослідження. Аналіз науково-методичної літератури, модифікована методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, тест-опитувальник С. Бем, методи математичної статистики. Дослідження здійснювалось на контингенті школярів 5-11 класів з доведенням репрезентативності вибірки. Результати досліджуваних стратифікувались відповідно віковим періодам фізіологічного розвитку дітей і біологічної статі. Достовірність різниці між окремими результатами вираховувалась на рівні надійності $p < 0,05$ до $p < 0,1$, що свідчить про можливість їх врахування при розробці практичних рекомендацій для вчителів фізичної культури, а також для подальших інтерпретацій.

Результати дослідження. Дискусія. Відповідно до прийнятого у психології розуміння природи та особливостей функціонування ціннісних орієнтацій особистості, цінності, що складають їх структуру і зміст, розділяються на дві основні групи з точки зору мети та завдання, яким слугує та або інша цінність. Першу групу складають цінності-цілі (термінальні цінності), другу - цінності-засоби (інструментальні цінності) [4].

В контексті нашого дослідження поняття «ціннісна орієнтація» розуміється як вибір юнаками та дівчатами певних цінностей, за якими розуміється їх смислова життєва позиція та завдяки визначенню яких є можливість спроектувати та впливати на мотиваційну сферу респондентів.

Узагальнивши ієрархію цінностей для школярів всіх вікових груп, тобто визначивши спільний середній ранг, ми провели аналіз термінальних цінностей (табл.1).

Найважливішими термінальними цінностями для юнаків стали: «щасливе сімейне життя» (середній бал за усією вибіркою 4,65), «здоров'я» (4,60) та «хороші та вірні друзі» (4,58). Всі обрані цінності є головними загальнолюдськими цінностями. Пріоритетні місця залишаються за цінностями: «впевненість у собі» (середній бал 4,45), «кохання» (4,44) та «активне, діяльне життя» (4,27).

«Індиферентними цінностями», які зайняли з 6 по 11 рейтинг стали: «цікава робота» (4,18), «задоволення» (4,17), «самостійність як незалежність в судженнях про оцінки» (4,09), «пізнання» (4,06).

«Відкинутими» цінностями у юнаків всіх вікових груп виступають: «краса» (3,96), «рівність» (3,91), «матеріальна забезпеченість» (3,90), «творчість» (3,67).

Таблиця 1

Загальний рейтинг термінальних ціннісних орієнтацій школярів

№	Назва цінностей	Юнаки, n = 282		Дівчата, n = 282	
		Рейтинг	\bar{x}	Рейтинг	\bar{x}
1	Самостійність як незалежність в судженнях та оцінках	9	4,09	12	4,16
2	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	4	4,45	5	4,52
3	Матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних утруднень у житті)	15	3,90	16	3,78
4	Здоров'я (фізичне та психічне)	2	4,60	3	4,58
5	Задоволення (життя, повне задоволеня, приємне проведення часу, багато розваг)	8	4,17	6	4,29
6	Цікава робота	7	4,18	8	4,22
7	Кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	5	4,44	4	4,56
8	Свобода як незалежність у поступках та діях	12	3,99	13	4,04
9	Краса (переживання прекрасного у природі та мистецтві)	13	3,96	6	4,29
10	Хороші та вірні друзі	3	4,58	1	4,75
11	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, інтелектуальний розвиток)	10	4,06	9	4,21
12	Щасливе сімейне життя	1	4,65	2	4,62
13	Творчість (можливість творчої діяльності)	16	3,67	15	3,88
14	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів)	10	4,06	11	4,18
15	Активне, діяльне життя	6	4,27	10	4,20
16	Рівність (братство, рівні можливості для всіх)	14	3,91	14	3,99

У дівчат пріоритетними виявилися такі ж самі цінності, але дещо в іншому ієрархічному порядку: «хороші та вірні друзі» (4,75), «щасливе сімейне життя» (4,62), «здоров'я» (4,58). Тобто і для юнаків і для дівчат дані цінності мають головну орієнтацію на ту або іншу мету діяльності, що дозволяє нам змістовно охарактеризувати спрямованість особистості. Цінності, розташовані в нижній частині ієрархічної структури, тобто «відкинуті» показали незначущість мети, що міститься в них для наших

респондентів. У юнаків це наступні цінності: «творчість» (3,67), «матеріальна забезпеченість» (3,90), «рівність» (3,91). У загальному рейтингу дівчата на 16-е місце поставили також матеріальну забезпеченість, «можливість творчої діяльності» розташували на 15-му місці, «братство, рівні можливості для всіх» розташовано на 14-му місці. Таким чином, у загальному рейтингу ієрархічна система основних життєвих цінностей юнаків та дівчат схожа як пріоритетними цінностями, так і незначущими. Аналіз термінальних цінностей юнаків в дівчат, довів, що кожна з вікових груп має свої особливості, між якими існують певні відмінності. Разом з цим існують цінності, які однаково значущі для юнаків всіх вікових груп.

За подібною логічною послідовністю, що була застосована до термінальних цінностей, ми здійснили аналіз інструментальних цінностей (цінностей – засобів) (табл.2). Тобто, за рахунок яких особистісних якостей юнаки та дівчата будуть досягати поставлених цілей. Кожна ціль має свої особливості, між якими існують певні відмінності. Разом з цим, існують цінності, які однаково значущі для юнаків незалежно від віку. Наприклад, «життєрадісність» очолила пріоритетні цінності для юнаків всіх вікових груп. Узгодженість у проголошенні чесності і самоконтролю пріоритетними цінностями- засобами проявляється у старшокласників і молодших школярів. «Раціоналізм (вміння розсудливо мислити, приймати обдумані рішення)» займає третю позицію у молодших хлопців, але з віком переходить до цінностей-засобів, що знаходяться у середині ієрархічної системи цінностей. Такі цінності в очах юнаків мають досить істотне значення, але представляються їм другорядними у порівнянні з головними цілями життя.

Таблиця 2

Загальний рейтинг інструментальних ціннісних орієнтацій школярів

№	Назва цінностей	Юнаки, n =282		Дівчата, n = 282	
		Рейтинг	\bar{x}	Рейтинг	\bar{x}
1	Високі запити (високі домагання)	16	3,17	16	3,03
2	Чуткість (дбайливість)	13	4,02	8	4,25
3	Вихованість (хороші манери, ввічливість)	4	4,36	1	4,56
4	Життєрадісність (почуття гумору)	1	4,58	2	4,53
5	Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність в роботі)	6	4,32	7	4,28
6	Сміливість у відстоюванні думки, своїх поглядів	9	4,23	6	4,33
7	Старанність (дисциплінованість)	10	4,12	14	4,03
8	Непримиримість до недоліків у собі та в інших	15	3,22	15	3,17
9	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звички)	11	4,06	10	4,24
10	Чесність (правдивість, щирість)	2	4,47	4	4,49
11	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	12	4,05	8	4,25
12	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	5	4,33	10	4,24
13	Терпимість (до поглядів та думок других людей, вміння прощати другим їх помилки та омани)	14	3,96	13	4,22
14	Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	7	4,31	12	4,23
15	Раціоналізм (вміння розсудливо та логічно мислити, приймати обдумані рішення)	8	4,26	5	4,34
16	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово)	3	4,41	3	4,50

Порівнявши вміння диференціювати цінності школярів, які займаються та не займаються спортом, можна стверджувати, що система диференціювання цінностей (тобто вибір головних та незначущих власних цінностей) сформована краще у спортсменів. Отже, вивчаючи ієрархічну систему ціннісних орієнтацій школярів, ми виявили особливості та відмінності у визначенні термінальних та інструментальних цінностей у юнаків і дівчат за віковою та статевою ознаками.

Питання про існування двох статей є фундаментальним. Перша категорія, в якій осмислює себе дитина - це статеві диференціація. В свій час Л. Фейербах вказував, що усвідомлення індивідом себе як хлопчика чи дівчинки є неодмінною умовою успішного розвитку особистості. Він писав, що «особистість є ніщо без статевого розвитку» [12].

В даний час прийнято вважати, що весь комплекс статевої відмінностей (фізичних, психічних, соціальних) є продукт біосоціального процесу. Статева диференціація – функція не організму або середовища, а їх взаємодії і знаходить психологічний сенс для особистості лише тоді, коли вона включена у її діяльність. [1]. Вчені висловлюють думку, що сутність діяльнісного підходу до проблеми статевої диференціації складається в тому, щоб визначити місце та роль діяльності у становленні психологічної статі [6]. Це може мати суттєвий вплив на формування мотиваційних пріоритетів школярів до занять фізичною культурою і спортом.

Тому, з метою виявлення впливу психологічної статі на ієрархію системи цінностей школярів, наступним етапом наукового експерименту було дослідження психологічного типу гендерної ідентичності респондентів (фемінінність, маскулінність, андрогінність) за допомогою тесту Сандри Бем. [3]. Запропонований опитувальник (BSR) – один з найбільш використовуваних у науці інструментів для вимірювання того, як людина оцінює себе з точки зору гендера. Маскулінність та фемінінність (від лат. *masculinus* – чоловічий та *femininus* – жіночий) нормативні уяви о соматичних психічних та поведінкових властивостей, які характерні для чоловіків та жінок (Психологічний словник, 1990). Після визначення психологічного типу гендерної ідентичності, наступним кроком дослідження було проведення кластерного аналізу параметру IS тесту С. Бем. За результатами кластерного аналізу було отримано 3 кластери, які у повній мірі відображають значення досліджуваного параметру IS.

Отже, до першого кластеру увійшли всі респонденти, андрогінного психотипу (IS від - 0,40 до 0,50). Їх кількість склала 51,02% від загальної кількості респондентів. До другого кластеру увійшли респонденти, маскулінного психотипу (IS < -1) та респонденти андрогінного з ознаками маскулінного психотипу (від -2 до - 0,50). Їх кількість склала 15,72% від загальної кількості респондентів. До третього кластеру увійшли респонденти фемінінного та андрогінного психотипу з ознаками фемінінного (від 0,60 до 2). Їх кількість склала 33,26% опитаних респондентів.

Таким чином, нами вперше була модифікована система оцінки за індексом IS психотипу особистості за методикою С Бем.

Ієрархію термінальних та інструментальних цінностей респондентів з різними типами гендерної ідентичності представлено у таблицях № 3, 4.

Юнаки андрогінного та фемінінного психологічного типу пріоритетними термінальними цінностями визначили: здоров'я, щасливе сімейне життя та вірних товаришів. У юнаків маскулінного психотипу дещо інша ієрархія цінностей: щасливе сімейне життя та друзі у них також в пріоритеті, але третю позицію за рейтингом займає цінність – «впевненість у собі». Привертає увагу місце за рейтингом індивідуальної цінності «самостійність як незалежність». Для фемінінних юнаків вона не стала значущою та зайняла останнє місце в ієрархії термінальних цінностей. Натомість, для маскулінних юнаків цінність «самостійність як незалежність» є важливою та займає середину ієрархічної системи їх цінностей. «Активне, діяльне життя» більш притаманне андрогінним та фемінінним юнакам. Для юнаків маскулінного психотипу - залишається на останніх рейтингових позиціях. «Цікава робота» для фемінінних юнаків зайняла останні місця за рейтингом. Натомість, для юнаків маскулінного психотипу дана цінність знаходиться в середині ієрархічної системи їх цінностей-цілей (5 місце).

Узагальнюючи термінальні цінності дівчат з проявом ознак з різної психологічної статі, ми не виявили між ними відмінностей високого ступеня. Але, звертає на себе увагу місце за рейтингом, яке посіла цінність «щасливе сімейне життя». Найголовнішою (1 місце) для себе визначили її тільки дівчата фемінінного психотипу. Маскулінними школярками пріоритет було віддано вірним товаришам.

Аналізуючи ієрархію інструментальних цінностей юнаків маскулінного психологічного типу, відмітимо, що її очолюють цінності міжособистого спілкування: «житерадісність» та непосредньо-емоційного світовідчуття: «чесність». Третю позицію зайняли «тверда воля» та «раціоналізм». «Відповідальність» (9 місце) відноситься до цінностей самоствердження, але більш значущою вона виявилася для юнаків андрогінного психотипу (2 місце). Стосовно особливостей інструментальних цінностей юнаків фемінінного психотипу встановлено, що вони більше поважають цінності міжособистісного спілкування – це «чесність» та «вихованість», а от цінність «тверда воля» (не відступати перед труднощами, вміння стояти на своєму) у них не визиває зацікавленості та займає 13 місце з ознакою несформованості чоловічого характеру. «Ефективність у справах» - за рейтингом на 10-му. Натомість, у юнаків з фемінінним психологічним статеворольовим типом на 4-му рейтинговому місці.

Рейтинг термінальних ціннісних орієнтацій школярів з різними типами гендерної ідентичності

№	Назва цінностей	Андрогінний психотип				Маскулінний психотип				Фемінінний психотип			
		юнаки		дівчата		юнаки		дівчата		юнаки		дівчата,	
		Рейтинг	Х ₁ , бали	Рейтинг	Х ₁ , бали	Рейтинг	Х ₁ , бали	Рейтинг	Х ₁ , бали	Рейтинг	Х ₁ , бали	Рейтинг	Х ₁ , бали
1	Самостійність як незалежність в судженнях про оцінки	9	4,14	10-11	4,26	8	4,14	12	4,11	15	3,76	11	4,09
2	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	4	4,51	4-5	4,53	3	4,40	7	4,33	6	4,29	4	4,53
3	Матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних утруднень у житті)	15	3,92	16	3,89	13-14	3,83	16	3,67	11-12	3,90	16	3,69
4	Здоров'я (фізичне та психічне)	1	4,70	2	4,64	4	4,38	2	4,78	2	4,62	5	4,51
5	Задоволення (життя, повне задоволень, приємне проведення часу, багато розваг)	8	4,15	8	4,30	7	4,21	7	4,33	7	4,19	6	4,28
6	Цікава робота	7	4,21	6	4,37	5	4,29	7	4,33	13-14	3,81	12	4,07
7	Кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	5	4,49	3	4,54	6	4,26	3	4,67	4	4,52	3	4,57
8	Свобода як незалежність у поступках та діях	13	4,01	13	4,07	12	3,93	3	4,67	9-10	4,00	13	3,95
9	Краса (переживання прекрасного у природі та мистецтві)	14	4,00	7	4,31	13-14	3,83	10	4,22	9-10	4,00	6	4,28
10	Хороші та вірні товариші	3	4,57	1	4,83	2	4,52	1	4,89	1	4,76	2	4,67
11	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, інтелектуальний розвиток)	10	4,07	10-11	4,26	9	4,10	6	4,44	11-12	3,90	9	4,14
12	Щасливе сімейне життя	2	4,65	4-5	4,53	1	4,67	3	4,67	2	4,62	1	4,69
13	Творчість (можливість творчої діяльності)	16	3,66	15	3,97	15	3,76	15	3,78	16	3,57	15	3,81
14	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів)	11	4,05	12	4,17	10	4,05	10	4,22	8	4,10	8	4,17
15	Активне, діяльне життя	6	4,36	9	4,29	11	4,00	12	4,11	5	4,38	9	4,14
16	Рівність (братство, рівні можливості для всіх)	12	4,03	14	4,04	16	3,69	14	3,89	13-14	3,81	13	3,95

Узагальнюючи ціннісний ряд інструментальних цілей дівчат, встановлено, що для всіх дівчат головною за рейтингом цінністю стала «вихованість» (1 місце). Далі ієрархія ціннісного ряду має певні відмінності. Дівчата з маскулінними характеристиками ієрархію вибудовують із цінностей, які вважають для себе однаково значущими та необхідними: «широта поглядів», «чесність», «тверда воля», «відповідальність». Натомість, для дівчат з феїнінним психотипом вищезазначені цінності не визивають певної зацікавленості та в ієрархії їх інструментальних цінностей не є пріоритетними: «тверда воля» займає 10 місце, «широта поглядів» – 13.

Аналіз різноманітних наукових позицій вказує на те, що останнім часом у науці прийнято чітко розмежовувати конституціональні та соціокультурні аспекти в розрізненні чоловічого та жіночого, пов'язуючи їх з поняттям статі. Щодо розмежування понять «стать» і «гендер», то варто зазначити, що перше поняття – це біологічна відмінність між чоловіком і жінкою, в той час коли гендер – це соціальна [7]. Гендер відрізняється від статі, оскільки представляє собою задані характеристики особистісної поведінки. Компонентів та не є однорідним утворенням. Визнання за фемінінністю та маскулінністю, як особистісними характеристиками незалежності та можливості поєднання в одній людині, дозволило відійти від біологічного протиставлення чоловічого та жіночого та перейти до статево-рольових типів [1].

Рейтинг інструментальних ціннісних орієнтацій школярів з різними типами гендерної ідентичності

№	Назва цінностей	Андрогінний психотип				Маскулінний психотип				Фемінінний психотип			
		юнаки		дівчата		юнаки		дівчата		юнаки		дівчата	
		Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали
1	Високі запити (високі домагання)	16	3,14	16	3,04	16	3,17	16	3,00	16	3,35	16	3,02
2	Чуткість (дбайливість)	11	4,08	8	4,31	14	3,79	7	4,22	7	4,19	12	4,20
3	Вихованість (хороші манери, ввічливість)	7	4,31	1	4,54	3	4,33	1	4,44	2	4,62	1	4,58
4	Життєрадісність (почуття гумору)	1	4,60	1	4,54	1	4,55	8	4,11	3	4,57	2	4,57
5	Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність в роботі)	4	4,39	11	4,24	6	4,31	6	4,33	10	4,00	6	4,30
6	Сміливість у відстоюванні думки, своїх поглядів	8	4,24	5	4,41	7	4,26	8	4,11	8	4,10	7	4,28
7	Старанність (дисциплінованість)	10	4,17	14	4,06	12	4,07	8	4,11	10	4,00	14	3,99
8	Непримиримість до недоліків у собі та в інших	15	3,16	15	3,13	15	3,19	15	3,56	15	3,57	15	3,16
9	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звички)	12	4,05	7	4,36	11	4,12	1	4,44	10	4,00	13	4,12
10	Чесність (правдивість, щирість)	3	4,43	4	4,47	2	4,45	1	4,44	1	4,67	4	4,51
11	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	14	3,98	9	4,29	8	4,21	14	3,78	9	4,05	8	4,27
12	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	6	4,38	9	4,29	9	4,19	12	4,00	4	4,38	9	4,23
13	Терпимість (до поглядів та думок других людей, вміння прощати другим їх помилки та омани)	13	3,99	12	4,23	13	3,95	8	4,11	14	3,86	10	4,22
14	Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	4	4,39	13	4,20	3	4,33	1	4,44	13	3,90	10	4,22
15	Рационалізм (вміння розсудливо та логічно мислити, приймати обдумані рішення)	9	4,23	5	4,41	3	4,33	12	4,00	6	4,24	5	4,32
16	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово)	2	4,52	3	4,49	9	4,19	1	4,44	5	4,33	3	4,52

Спираючись на вищевказані доводи вчених, ми вирішили порівняти структуру ієрархії термінальних та інструментальних цінностей юнаків і дівчат одного полоролевого типу. Виявилось, що для маскулінних юнаків головною цінністю є «щасливе сімейне життя», натомість, для маскулінних дівчат - «хороші та вірні товариші». Друге місце дівчата віддають здоров'ю, юнаки – друзям. Відмінності високого ступеню прослідковуються у відношенні до активних цінностей-цілей. У маскулінних юнаків «активне, сповнене діяльності життя» займає середину ієрархічної структури і знаходиться на 5-му місці, у дівчат посідає лише 12 позицію. «Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч)» також виявилася більш значущою для маскулінних юнаків ніж дівчат (3 місце на протывагу 7-му). Натомість, «свобода, як незалежність у поступках та діях» для маскулінних дівчат є пріоритетною (3 місце), для юнаків – незначущою (12 місце).

Фемінінні юнаки та фемінінні дівчата також були не одностайні у виборі пріоритетних цінностей-цілей. «Щасливе сімейне життя» для фемінінних дівчат є головною цінністю (1 місце), у юнаків – на 2-му місці. «Активне діяльне життя» більш значущим виявилось для юнаків (5 місце) ніж для дівчат (9 місце). Для фемінінних юнаків «самостійність, як незалежність в судженнях про оцінки» не представляє цінності, та займає останнє місце у ієрархії термінальних цінностей, наомість фемінінні дівчата віддали їй 11 місце за рейтингом. У юнаків та дівчат, які віднесені до андрогінного психологічного типу, суттєвої різниці в ієрархії

цінностей-цілей нами не виявлено окрім відношення до цінностей: «кохання» та «краса (переживання прекрасного у природі та мистецтві)». Для дівчат вони виявилися більш значущими ніж для юнаків.

Дослідивши ієрархію інструментальних цінностей школярів, нами також було виявлено певні відмінності у виборі цінностей – засобів між юнаками та дівчатами одного статеворольового типу. Досягти поставлених життєвих цілей маскулінні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості (всі перераховані якості стали пріоритетними та поділили між собою 1 місце). Юнаки маскулінного психотипу планують досягнення власних цілей завдяки зовсім іншим якостям. Це наступні цінності-засоби: «життєрадісність» (1 місце), «чесність» (2 місце) та «раціоналізм» (3 місце). Фемінінні юнаки на відміну від фемінінних дівчат виявилися більш старанні, чуйні, з високим ступенем самоконтролю та самодисципліни. Саме завдяки таким цінностям-засобам вони прагнуть досягти поставленої мети. Дівчата притаманні дещо інші цінності-засоби. Вони планують досягти поставлених цілей за рахунок працелюбності та продуктивності в роботі, за рахунок власного вміння прощати іншим їх помилки та омани. Результати нашого дослідження показали, що дівчата та юнаки андрогінного статеворольового типу в більшому ступеню відрізняються між собою у виборі цінностей-засобів. Так, андрогінна соціалізація дівчат пов'язана, перш за все, з вираженістю вихованості, освіченості, чуйності та широті поглядів. Тоді як для юнаків найбільше значення має ступінь виразності зовсім інших якостей. Завдяки самоконтролю, власній старанності вони бажають бути більш працездатними та ефективними у справах.

Узагальнюючи ієрархічну структуру термінальних та інструментальних цінностей школярів, встановлено, що юнаки та дівчата однакових статеворольових типів мають цілу низку значущих відмінностей у власних структурах ієрархічної системи ціннісних орієнтацій. Це надає нам можливість зробити припущення, про те, що біологічну та психологічну складові не можна розглядати окремо, вони є взаємообумовленими. Це надає нам право стверджувати про те, що взаємодія соціально-психологічних детермінант особистості з біологічними, формує гендерні характеристики юнаків та дівчат. У зв'язку з цим, ми можемо припустити, що разом з низкою факторів, які впливають на формування цінностей фізичної культури та мотивації до рухової активності, є також фактор гендерних характеристик особистості, тобто - статеворольовий тип.

Властивості особистості, які відображають стереотипи маскулінності – фемінінності (гендерні характеристики особистості), формуються в процесі соціалізації особистості. При формуванні гендерних характеристик особистості існує низка соціальних інститутів, таких як сім'я, дитячий садок, школа, ЗМІ, суспільство, що впливають на формування психологічних якостей особистості та є головними носіями і трансляторами гендерних стереотипів. І фізична культура, на наш погляд, безумовно, може бути одним із засобів гендерної соціалізації школярів. Так, за допомогою підбору засобів та методів фізкультурно – спортивної діяльності, орієнтації на види рухової активності, що подобаються, у юнаків та дівчат закріплюються моделі поведінки та особистісні якості, які формують гендер.. Ми повністю згодні з думкою вчених про те, що у процесі фізичного виховання та занять спортом необхідно враховувати в першу чергу, статевий диморфізм, який обумовлює використання адекватного фізичного навантаження дівчатам і юнакам. Тому ми схилиємося до думки науковців, які вважають, що стать - це біологічна даність, а гендер - конструкт культури, який дозволяє маркувати і регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у результаті теоретичного аналізу соціологічної та психолого-педагогічної літератури, за результатами нашого дослідження у вивченні вікових та гендерних особливостей ієрархічної системи ціннісних орієнтацій школярів, визначено проблемне поле гендерних досліджень сфери ціннісних орієнтацій підлітків у фізичній культурі та спорту. Доведено, що у віковому аспекті між юнаками та дівчатами існують як спільні пріоритетні ціннісні орієнтації, так і досить суттєві розходження у виборі термінальних та інструментальних цінностей, що свідчить про вікову зміну пріоритетних якостей завдяки яким школярі досягають власної життєвої мети. Досліджено взаємозв'язок ієрархії термінальних та інструментальних цінностей з психологічною статтю школярів (фемінінність, маскулінність і андрогінність). Виявлено не тільки однастайність при виборі термінальних та інструментальних цінностей юнаків та дівчат одного статеворольового типу, а і певні відмінності. Їх вибір власних пріоритетних цінностей є досить різним.

Таким чином, спираючись на результати нашого дослідження, ми вважаємо, що орієнтир тільки на біологічну стать не може надати повну інформацію щодо ієрархічних пріоритетів ціннісних орієнтацій школярів, як в соціокультурному аспекті, так і в сфері фізичної культури і спорту. Отримані результати надають нам право стверджувати про те, що задля формування певної стратегії залучення учнівської молоді

до систематичних занять фізичною культурою, вивчаючи інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури, їх ставлення до рухової активності, не можна орієнтуватися тільки на один з показників біологічної чи психосоціальної системи, необхідно врахування не тільки фізіологічних, та морфофункціональних особливостей школярів, але і весь комплекс біосоціальних ознак особистості, впроваджуючи гендерний підхід у процес шкільного фізичного виховання.

Наступним етапом нашого дослідження буде розробка моделі компонентів індивідуальної фізичної культури, підлітків з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп.

Джерела та література

1. Арканцева Т. А. Отношения родителей и детей в гендерном измерении. *Учебное пособие*. Москва : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2011 70 с.
2. Акусок А. М. Соціалізація особистості як психолого-педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2005. № 1. С. 23–25.
3. Бем С. Линзы гендера : Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Сандра Бем ; [пер. с англ.]. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 336 с.].
4. Кабириков Р. Ф. Формирование позитивного отношения студентов к физической культуре средствами ценностных ориентации: автореф. дис. . канд.пед. наук. Челябинск, 1996. 21 с.
5. Грошев И. В. Психофизиологические различия мужчин и женщин Москва : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2005. 464 с.
6. Дульмухаметова Гульнара Фаридовна. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Казань, 2011. 38 с.
7. Ильин Е. П. Пол и гендер. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 686 с.
8. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навчальний посібник, гриф МОНУ. Київ : Олімпійська література. 2011. 224 с.
9. Круцевич Т. Ю., Марченко О. Ю. Проблемы гендерного подхода в физическом воспитании *Materialele Congresului Științific Internațional «Sport. Olimpism. Sănătate Volumul»*. Chișină, Republica Moldova, 5–8 octobrie 2016. С. 233–240.
10. Марченко О. Ю. Особливості гендерної ідентичності у школярів різного віку. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал*. 2014. № 1. с. 37–41.
11. Сухарев А. Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. Москва : Медицина, 1991. 270 с.
12. Фейербах Л. История философии. В 3-х томах. Т.3. М., 1967. 156 с.
13. Abraham W. T., Gramer R. E., Fernandes A. M., Mahler E. Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust [Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust]. *Current Psychology*. winter, 2001–2002 Vol. 20, №4. P. 337–348.
14. Gonsoulin M. Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification [Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification]. *Electronic journal of Sociology*. 2005, P 329–334.
15. Pawlowski C. S., Ergler C., Tjørnhø j-Thomsen T., Schipperijn J. et al. 'Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess. *European Physical Education Review*. August 2015, Vol. 21. P. 275–291.
16. Slingerland M., Haerens L., Cardon G., Borghouts L. Slingerland M. Differences in perceived competence and physical activity levels during single-gender modified basketball game play in middle school physical education. *European Physical Education Review*. February 2014, Vol. 20. P. 20–35.

References

1. Arkantseva T. A. (2011). Otnosheniya roditeley i detey v gendernom izmerenii [Gender Dimension of Parent-Child Relations]. *Uchebnoe posobie*. M.: NOU VPO Moskovskiy psihologo-sotsialnyiy institut, 70.
2. Akusok A. M. Sotsializatsiya osobistosti yak psihologo-pedagogichna problema (2005). [Socialization of personality as a psychological and pedagogical problem]. *Sotsialna pedagogika: teoriya ta praktika*, no. 1, 23–25.
3. Bem S. (2004). Linzy genдера: Transformatsiya vzglyadov na problemu neravenstva polov [Transformation of views on the problem of gender inequality]. «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), M. – 336.
4. Kabirov R. F. (1996). Formirovanie pozitivnogo otnosheniya studentov k fizicheskoy kulture sredstvami tsennostnykh orientatsii. [Formation of a positive attitude of students to physical culture by means of value orientations]. *Avtoref.dis.kand.ped. nauk.* – Chelyabinsk, 21.
5. Groshev I. V. (2005). Psihofiziologicheskie razlichiya muzhchin i zhenschin [Psychophysiological differences between men and women]. *Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta*, M.,Voronezh: NPO «MODEK», 464.

6. Dulmuhametova G. F. (2011). Pedagogicheskie usloviya polovoy differentsiatsii obucheniya mladshih shkolnikov [Pedagogical conditions of sexual differentiation of younger pupils education]. *Avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk*, Kazan, 38.
7. Ilin E. P. (2010). Pol i gender [Gender and Gender]. SPB, P., 686.
8. Krutsevich T.Yu. (2011). Kontrol u fizychnomu vyhovanni ditey, pidlitkiv i molodi [The control in the physical education of children, adolescents and youth]. *Navchalniy posibnik*, MON. K., Olimpiyska literatura, 224.
9. Krutsevich T.Yu. (2016). Problemy gendernogo podhoda v fizicheskom vospitanii [Problems of gender approach in physical education] *Materialele Congresului Științific Internațional «SPORT. OLIMPISMSM. SĂNĂTATE VOLUMUL» Chișinău, Republica Moldova, 5–8 octobrie*, 23-240.
10. Marchenko O. Yu. (2014). Osoblivosti gendernoyi identichnosti u shkolyariv riznogo viku [The features of gender identity among schoolchildren of all ages] *Pedagogika, psihologiya ta medyko-biologichni problemy fizychnogo vyhovannya i sportu: naukovyi zhurnal*, no1, 37-41.
11. Suharev A. G. (1991). Zdorove i fizicheskoe vospitanie detey i podrostkov [Health and physical education of children and adolescents]. M., Meditsina, 270.
12. Feyerbah L. (1967). Istoriya filosofii [History of philosophy]. V 3-h tomah.– T.Z. M.,156.
13. Abraham W. T., Gramer R. E., Fernandes A. M., Mahler E. Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust [Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust]. *Current Psychology*. winter, 2001–2002 Vol. 20, №4. P. 337–348.
14. Gonsoulin M. Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification [Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification]. *Electronic journal of Sociology*. 2005, P 329–334.
15. Pawlowski C. S., Ergler C., Tjørnhøj-Thomsen T., Schipperijn J. et al. 'Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess. *European Physical Education Review*. August 2015, Vol. 21. P. 275–291.
16. Slingerland M., Haerens L., Cardon G., Borghouts L. Slingerland M. Differences in perceived competence and physical activity levels during single-gender modified basketball game play in middle school physical education. *European Physical Education Review*. February 2014, Vol. 20. P. 20–35.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2018 р.